

Меркотан Л. Й.,

аспірантка кафедри української мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

АНГЛІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРА ЯК ДЕНОТАТ ПРЕЦЕДЕНТНИХ
ТЕКСТІВ У КОРПУСІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

Анотація. У статті проаналізовано дискурс сучасної української прози з метою виявлення прецедентних текстів, денотатом яких є твори англійської літератури. Подано огляд основних творів англійської лінгвокультурної спільноти, до яких апелюють українські письменники початку ХХІ ст.

Ключові слова: прецедентний текст, джерело, денотат, проза, дискурс, корпус, література.

Постановка проблеми. Категорія прецедентності як засіб генерування, акумулювання та трансляції культурної інформації у свідомості та ментальному світі як окремої особистості, так і лінгвокультурної спільноти, є одним із ключових понять у наукових дослідженнях лінгвістики, літературознавства, культурології, когнітології, філософії, герменевтики тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема прецедентності набула першочергового значення здебільшого в наукових розвідках російських мовознавців. Особливо помітні студії в царині когнітивного (Д.В. Багаєва, Д.Б. Гудков, В.В. Джанаєва, І.В. Захаренко, В.В. Красних, Г.Г. Слишкін), лінгвокультурологічного (С.В. Баннікова, К.В. Зав'ялова, В.Г. Костомаров, А.О. Проскуріна, Ю.Є. Прохоров), структурно-семантичного (І.В. Арнольд, Л.І. Гришаєва) аспектів дослідження прецедентних феноменів.

У новітній період різні напрями теорії прецедентності є предметом наукових пошуків українських лінгвістів. Передусім дослідники звертають увагу на функціонування прецедентних феноменів у дискурсі художньої прози та поетичних творів (Т.Ю. Кальченко, М.В. Іконнікова, В.В. Корольова, І.Ю. Онищук, Л.М. Саліонович, М.В. Шевченко, О.Н. Шкловська).

Актуальність дослідження мотивується відсутністю спеціальних праць, присвячених розгляду джерелам прецедентних текстів у дискурсі сучасної української прози, та потребою у з'ясуванні тих прецедентних текстів, денотатами яких є твори англійської літератури, до яких часто апелюють сучасні українські прозаїки, таким чином залучаючи реципієнтів до культурного надбання англійської лінгвокультурної спільноти.

Мета статті – проаналізувати дискурс української прози початку ХХІ ст. та виявити твори англійської лінгвокультурної спільноти, вербалізовані в текстових масивах досліджуваного дискурсу.

Основними матеріалами для розвідки слугували тексти сучасних українських письменників, а саме: Ю. Андруховича, Г. Вдовиченко, Л. Денисенко, Л. Дереша, М. Іванцової, І. Карпи, Д. Корній, С. Поваляєвої, І. Роздобудько.

Виклад основного матеріалу. Вперше термін «прецедентний текст» ввів у наукову парадигму Ю.М. Караулов у доповіді «Роль прецедентних текстів у структурі та функціонуванні мовної особистості» на VI Міжнародному конгресі викладачів російської мови та літератури в 1986 році, який тлумачив це поняття як текст «...(1) значущий для тієї чи тієї особистості

в пізнавальному та емоційному планах; (2) що має надособистісний характер, тобто добре відомий широкому оточенню цієї особистості, враховуючи її попередників і сучасників; (3) звернення до нього відбувається неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [1, с. 216].

Взявши за основу тлумачення Ю.М. Карауловим прецедентного тексту, розробники теорії прецедентних феноменів: І.В. Захаренко, В.В. Красних, Г.Д. Гудков, Д.В. Багаєва – екстраполюють зазначену дефініцію на поняття «прецедентні феномени», наголошуючи, що Ю.М. Караулов розуміє термін «текст» дуже широко [2, с. 82].

Враховуючи наукові здобутки розробників теорії прецедентних феноменів, обґрунтовуємо прецедентний текст як текст, значущий для тієї чи тієї мовної особистості в емоційному та когнітивному планах, апеляція до якого може неодноразово відновлюватися в процесі комунікації через пов'язані з цим текстом прецедентні висловлювання, прецедентні імена чи прецедентні ситуації.

Зафіксований у мові української прози початку ХХІ ст. матеріал свідчить про значний інтерес сучасних українських письменників до західноєвропейської літератури, зокрема до творів, джерелом яких є англійська література.

Наприклад, серед актуалізованих прецедентних текстів англійського походження натрапляємо на середньовічні англійські народні балади про Робіна Гуда, апеляція до яких уможлиблює реалізацію оцінної характеристики дійових осіб: *Ти крадеш у звичайних людей. Багаті трамваями не їздять, у чергах не стоять і на ринки рідко зазирають. І ти – не Робін Гуд* [3, с. 68]; *Звісно, мені б хотілося думати, що цей працур був «благородним розбійником», таким собі місцевим Робін Гудом* [4, с. 76].

В аналізованих текстових масивах вербалізовані англійські прецедентні тексти представлені також творами У. Шекспіра. Зокрема трагедія «Гамлет» («The Tragical Historie of Hamlet, Prince of Denmarke») здебільшого матеріалізована прецедентними іменами та прецедентними висловлюваннями: *Однак не все в порядку в Данському королівстві. Є тут один такий хлопака – Федя Круговий. Дуже, ДУЖЕ паскудний тип* [5, с. 7]; *Як казав принц данський Гамлет, «Господи, та мені достатньо й горіхової шкаралупи, щоб почувитися власником безмежного простору – аби лиш погані сни не снилися»* [6, с. 99].

Апеляція до прецедентного тексту, денотатом якого є трагедія У. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» («Romeo and Juliet»), звичай здійснюється для опису персонажів або стосунків між ними, як-от: *Відтоді гарнізонні Ромео і Джульєтта ніколи не бачилися, аж до того вечора, коли пані Марина впізнала в підстаркуватому скандалістові свого колишнього коханого* [7, с. 105]; *А світлину, стерво, й досі не вислала, на що перетворилися ті щічки з ямочками та тугі коси! Джульєтта підтоптана!* [8, с. 101].

Значну за обсягом групу англійських прецедентних текстів у досліджуваних джерелах становлять твори англійського поета й прозаїка Дж.Р. Кіплінга, наприклад: *Невідомо, кому пощастило більше, Боно чи Мауглі, хотілося пожартувати мені...* [9, с. 121] – дитяча казка про Мауглі «Книга джунглів» (“The Jungle Book”); *...гра безпорадних маріонеток при штучному світлі! О! Мертва Мальвіна, Чорна Блядь Сніжинка, Коза Дереза Конопляна Лоза, Трансформер Рікі Тікі Таві, Афелія О’Німфа, Нумо, дівчинко моя!* [10, с. 66] – оповідання «Ріккі-Тіккі-Таві» (“Rikki-Tikki-Tavi”) з «Книги джунглів»; *Саме в «Однокласнику» я прочитала Сверстюковий переклад Кіплінгового «If», котрий так засадничо вплинув на мене і досі підтримує по життю* [11, с. 124] – вірш «Якщо» (“If”).

Варто зазначити, що в текстових масивах аналізованого дискурсу часто натрапляємо на вербалізацію творів

Л. Керрола та А.А. Мілна, як-от: *Й у наших слідах під пергаментами листя проростала бірюза, а з кожного дерева посміхався Чеширський кіт...* [12, с. 182]; *З ним навіть каналізацію чистилося залюбки, бо він увесь час цитував «Алісу в Країні Чудес»* [6, с. 119] – казка англійського письменника Л. Керрола «Аліса в Країні Чудес» (“Alice’s Adventures in Wonderland”); *Мрія уявляє себе Совою, яка запитує Вінні Пуха: «Ти бачив об’яви на моїх дверях?» А Макса – Вінні Пухом, який «досить давно казав по черзі то «так», то «ні», на все, що б не говорила Сова* [13, с. 109] – книга англійського дитячого письменника А.А. Мілна «Вінні Пух» (“Winnie-the-Pooh”).

Не залишаються поза увагою українських прозаїків прецедентні тексти класиків англійської літератури, а саме Ш. Бронте, Ч. Діккенса, П.Л. Треверс, О. Уайльда: *Я сиділа в кріслі, в котрому цілком могла сидіти сіромаха Джейн Ейр* [9, с. 139]; *Він говорив, як Рочестер із «Джен Ейр» чи як інший схожий герой, – так гарно говорили тільки на сторінках моїх улюблених книг* [14, с. 41] – роман англійської письменниці Ш. Бронте «Джейн Ейр» (“Jane Eyre”); *Це несмак – іти на «Олівера Твіста»!* – каже моя асистентка [15, с. 60] – роман «Олівер Твіст» (“Oliver Twist; or, the Parish Boy’s Progress”) Ч. Діккенса; *Я купила собі капелюшок, як у Мері Поппінс, уявляеш?!* [10, с. 23] – казкова повість «Мері Поппінс» (“Mary Poppins”) англійської письменниці П.Л. Треверс; *Якось моя пуста і нехаризматична частина без особливих зусиль перетвориться на Доріана Грея. Чи вже перетворилася?* [15, с. 77] – роман О. Уайльда «Портрет Доріана Грея» (“The Picture of Dorian Gray”).

Серед творів сучасної англійської літератури значущим для українських авторів і читачів є серія книг Дж.К. Роулінг про Гаррі Поттера, що й засвідчує аналізований мовний матеріал: *Він схожий на вчителя Гарі Поттера* [9, с. 135].

У мові української прози початку ХХІ ст. значної ваги набувають прецедентні тексти, денотатами яких є твори Дж.Р.Р. Толкієна, Дж. Орвелла, В.С. Моема, переконалим доказом чого є такі приклади: *Арсен жартує: «Дві твердині, майже як у Толкієна»* [3, с. 249] – другий том «Дві вежі» (або «Дві твердині») епічного роману в жанрі фентезі «Володар перстенів» (“The Lord of the Rings”) Дж.Р.Р. Толкієна; *З кого він, – перепитала я. – З «пролів»! Орвела читала – «1984»?* [16, с. 40] – роман-антиутопія «1984» Дж. Орвелла; *Банзай порівняв те, що знав він, і те, що писала газета: виходило, що «Місяць та мідяки», як і решта творів, писалася під час інтимних зносин із черговою повією* [17, с. 31] – роман В.С. Моема «Місяць і мідяки» (“The Moon and Sixpence”).

Водночас інтерес до англійської культури простежується в апеляції до текстів англійських пісень, мовними маркерами яких зазвичай виступають назви текстів чи цитати: *Just give me a pain that I’m used to...* [15, с. 169] – цитата з пісні “A pain that I’m used to” британського гурту “Depeche Mode”; *“What Can I Do” та “Living Next Door To Alice” співали вже разом із музикантами, пригадуючи слова* [18, с. 125] – пісні “What Can I Do” та “Living Next Door To Alice” британського гурту “Smokie”.

Аналізовані джерела містять прецедентні тексти, що репрезентують літературну спадщину шотландських авторів, написану англійською мовою. Серед апеляцій до прецедентних текстів доцільно виділити твори А.К. Дойля, наприклад: *Я зараз хотів би ще згадати нашого Шерлока Голмса – прапорщика Кочержука* [6, с. 139]; *Дарця прийшла квадранс по сьомій, отже, вийшла іще до вечери в їдальні. А отже, мій непутящий Вотсоне, мала вже голодна* [17, с. 76]; *Я спочатку реготнув, мовляв: «Елементарно, Вотсон»* [19, с. 121] – актуалізація детективних оповідань про Шерлока Холмса, репрезентантами яких є прецедентні імена й прецедентні висловлювання, реалізує описову й оцінну функції прецедентних текстів.

Інші представники шотландської лінгвокультурної представлені не так широко: *Бо my bonnie is over the ocean, – туманно відповідає Віра, гарною цього дня не почувуючись аж ніяк, і швидко розраховується за каву з байдужою кельнеркою* [12, с. 38] – цитата з народної шотландської пісні “Bonnie Lies over the Ocean” віддзеркалює причину хвилювань героїні твору; *Іноді здається, що відхпатати праву руку Васятка зовсім неможливо, тому що вона металева, як у Капітана Крюка* [20, с. 11] – апеляція до прецедентного тексту, джерелом якого є казка «Пітер Пен» (“Peter Pan”) шотландського драматурга й романіста Дж. Баррі, та порівняння персонажа з антигероем цієї казки формує негативне ставлення до зазначеної дійової особи.

У мовній практиці сучасної української прози фіксуємо наявність прецедентних текстів ірландських письменників, мовою оригіналу яких є англійська, проте їх відсоток у масивах аналізованих творів невеликий: *В голові зринула фраза Елізи Дулітл: «На вулиці чудова погода, місє Хігінс!»* [14, с. 35] – п’єса «Пігмаліон» (“Pygmalion”) ірландського драматурга, письменника та романіста Дж. Б. Шоу; *Ще сюди, в те місто, приїздив колись на місяць письменник Джайс. Цілий місяць день у день він ходив від свого готелю “Lowen” до вокзалу. Щось собі думав. Сказав потім одному, що саме в цьому місті, на вокзалі, вирішилася доля його «Улісса».* Коли письменникові Джайсу вдалося втекти від арешту [11, с. 237] – роман «Улісс» (“Ulysses”) ірландського письменника Дж. Джайса.

Висновки. Отже, прецедентні тексти, актуалізовані в дискурсі української прози початку ХХІ ст., дають уявлення про національно-марковану систему цінностей та уявлень, які визначають вплив художнього слова на читача.

В українській мовній свідомості домінантну роль серед прецедентних текстів, джерелом яких є твори західноєвропейського культурного простору, відіграють твори англійського походження, серед яких варто виокремити твори У. Шекспіра, Дж.Р. Кіплінга, Л. Керрола, А.А. Мілна та ін.

Перспективи дослідження полягають у фокусуванні наукового пошуку на прецедентних текстах, денотатами яких є твори інших лінгвокультурних спільнот, актуалізовані в текстових масивах сучасних українських прозових творів.

Література:

1. Караулов Ю.М. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – 7-е изд. – М. : Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.
2. Захаренко И.В. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов / И.В. Захаренко, В.В. Красных, Д.Б. Гудков, Д.В. Багаева // Язык. Сознание. Коммуникация : сб. статей. – М. : Филология, 1997. – Вып. 1. – С. 82–103.
3. Корній Д. Зірка для тебе : роман / Д. Корній. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 304 с.
4. Роздобудько І. Одного разу : роман / І. Роздобудько. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 224 с. : іл.
5. Дереш Л. Поклоніння яйцрці : роман / Л. Дереш. – Львів : Кальварія, 2004. – 176 с.
6. Андрухович Ю. Тасмниця : роман / Ю. Андрухович. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 352 с.
7. Вдовиченко Г. Інші пів'яблука : роман / Г. Вдовиченко. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 256 с.
8. Іванцова М. Сердечна терапія / М. Іванцова. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 288 с.
9. Денисенко Л. Відлуння: від загиблого діда до померлого : роман / Л. Денисенко. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 320 с.
10. Поваляєва С. Сімурґ / С. Поваляєва. – Харків : Фоліо, 2006. – 253 с.
11. Карпа І. З роси, з води і з калабані / І. Карпа. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 320 с.
12. Поваляєва С. Лярви. Небо кухня мертвих / С. Поваляєва. – Харків : Фоліо, 2007. – 185 с.
13. Поваляєва С. Орігамі-блюз : новели / С. Поваляєва. – Львів : Кальварія, 2005. – 200 с.
14. Роздобудько І. Дванадцять, або Виховання жінки в умовах, не придатних до життя : роман. – К. : Нора-Друк, 2012. – 272 с.
15. Карпа І. Суки отримують все : роман / І. Карпа. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 240 с.
16. Роздобудько І. Все, що я хотіла сьогодні. Лікарняна повість / І. Роздобудько. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 240 с.
17. Дереш Л. Культ: роман / Любка Дереш. – Львів : Кальварія, 2006. – 208 с.
18. Вдовиченко Г. Пів'яблука : роман / Г. Вдовиченко. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 208 с.
19. Дереш Л. Намір: роман / Л. Дереш. – К. : ПП Дуліби, 2006. – 296 с.
20. Денисенко Л. Корпорація ідіотів : роман / Л. Денисенко. – К. : Нора-Друк, 2010. – 276 с.

Меркотан Л. И. Английская литература как денотат прецедентных текстов в корпусе современной украинской прозы

Аннотация. В статье проанализирован дискурс современной украинской прозы с целью выявления прецедентных текстов, денотатом которых являются произведения английской культуры. Представлен обзор главных произведений английского лингвокультурного сообщества, к которым апеллируют украинские писатели начала XXI века.

Ключевые слова: прецедентный текст, источник, денотат, проза, дискурс, корпус, литература.

Merkotan L. English literature as the precedent texts denotation in the corpus of the modern Ukrainian prose

Summary. The article deals with the problem of the modern Ukrainian discourse analysis aimed at discovering the precedent texts the denotation of which is the works of the English culture. The review of the main works of the English sociocultural community appealed by the Ukrainian writers of the 21st century has been presented.

Key words: precedent text, source, denotation, prose, discourse, corpus, literature.